

EDUCACIÓ I PERSONES GRANS: EVOLUCIÓ I CARACTERÍSTIQUES DE L'ALUMNAT DE LA UOM (1998-2008)

Educació i persones grans: evolució i característiques de l'alumnat de la UOM (1998-2008)

Carmen Orte Socias
Liberto Macías González
Margalida Vives Barceló

*Per a un any, sembrau cereals.
Per a una dècada, plantau arbres.
Per a tota la vida, educau i formau la gent.
(Proverbi xinès)*

Resum

Aquest article pretén donar una visió global de l'actual situació de l'educació d'adults, amb especial referència a l'educació de persones grans, i oferir-ne una panoràmica internacional, nacional i, finalment, autonòmica. En primer lloc i a grans trets, descrivim la situació general de l'envelliment. En l'apartat segon, abordam l'educació permanent, l'aprenentatge al llarg de tota la vida i la rellevància que ha anat adquirint fins a l'actualitat. Seguidament, fem un recorregut pels programes universitaris per a majors (PUM), des de l'inici fins al moment actual, i ens centram en el PUM de la Universitat de les Illes Balears, el qual, després de deu anys de funcionament (des del curs acadèmic 1998-1999), ha anat adaptant-se a les necessitats del col·lectiu de persones grans i de la Universitat mateixa. En l'apartat següent, abordam el tema de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) com a eina de comunicació i contribució en la millora de la qualitat de vida de les persones grans. Finalment, posam l'accent en la qualitat de vida de les persones grans i en alguns dels canvis experimentats per aquestes persones després d'haver participat en un dels programes de la Universitat Oberta per a Majors de la UIB.

Resumen

Este artículo pretende dar una visión global de la actual situación de la educación de adultos, con especial referencia a la educación de personas mayores, ofreciendo una panorámica a nivel internacional, nacional y finalmente autonómico. En primer lugar y a grandes rasgos, describimos la situación general del envejecimiento. En el apartado segundo abordamos la educación permanente y el aprendizaje a lo largo de toda la vida y la relevancia que ha ido adquiriendo hasta la actualidad. Seguidamente hacemos un recorrido por los programas universitarios para mayores (PUM), desde su inicio hasta el momento actual, centrándonos en el PUM de la Universitat de les Illes Balears, el cual después de diez años de funcionamiento, desde el curso académico 1998-1999, ha ido adaptándose a las necesidades del colectivo de personas mayores y de la misma Universitat. En el apartado siguiente abordamos el tema de las tecnologías de la información y la comunicación (TIC) como herramienta de comunicación y contribución en la mejora de la calidad de vida de las personas mayores. Finalmente ponemos el acento en la calidad de vida de los mayores y en algunos de los cambios experimentados por estas personas después de haber participado en uno de los programas de la Universitat Oberta per a Majors de la UIB.

1. Introducció

L'envelliment de la població és un dels fenòmens més destacables en totes les societats desenvolupades del món. Aquest envelliment progressiu, que té un caràcter internacional, és degut no solament a l'augment de l'esperança de vida, sinó també al descens de la natalitat. El món investigador es fa ressò d'aquesta situació i cada vegada són més els estudis que evidencien la rellevància social del col·lectiu de les persones grans. Això comporta també que un dels nous objectius dels investigadors de l'àmbit de les ciències socials i de l'educació hagi estat la realització d'estudis que ens permetin conèixer les variables rellevants per a la millora de la qualitat de vida de les persones grans, així com observar-ne l'evolució i facilitar les adaptacions necessàries davant els nous canvis culturals i socioeconòmics.

Com a complement de l'augment de l'esperança de vida i el descens de la natalitat, hem d'incloure la jubilació de la generació del *baby-boom*, que ha produït grans diferències en la grandària dels grups d'edat. Hem de tenir en compte també els moviments migratoris com a variables que afecten directament el procés de l'envelliment global de la població. Així doncs, l'envelliment es convertirà (si no ho és ja) en una tendència cada vegada més universalitzada, tot i que existeixen encara diferències en termes de moment i velocitat del canvi demogràfic, dels contextos socials i econòmics i de la percepció dels desafiaments que aquest envelliment comporta, com ja queda recollit en la majoria de documents de referència d'anàlisi d'aquest col·lectiu a la Unió Europea, als quals fem referència en aquest apartat.¹

Com queda recollit en el mateix document, entre els països desenvolupats, Europa i el Japó experimentaran les tendències d'envelliment més pronunciades fins al 2050; el percentatge corresponent al grup de persones més grans de seixanta anys serà d'un 37% aproximadament a Europa i fins i tot més elevat al Japó, comparat amb solament el 27% a Amèrica del Nord, on el creixement de la població seguirà sent relativament fort. En el grup de persones més grans de seixanta anys també es produirà un significatiu augment del nombre de «molt ancians», és a dir, de persones de vuitanta anys o més. Mentre que actualment les persones molt ancianes representen el 3% de la població europea, el 2050, en onze dels antics quinze estats membres, almenys un 10% de la població tindrà vuitanta anys o més. Les diferències entre homes i dones amb relació a l'envelliment són considerables. A Europa, l'esperança de vida de les dones és actualment sis anys més alta que la dels homes. En el grup de persones de seixanta anys o més, hi ha un 50% més de dones que d'homes. Més d'un 70% de les persones de més de setanta-cinc anys que viuen soles són dones.

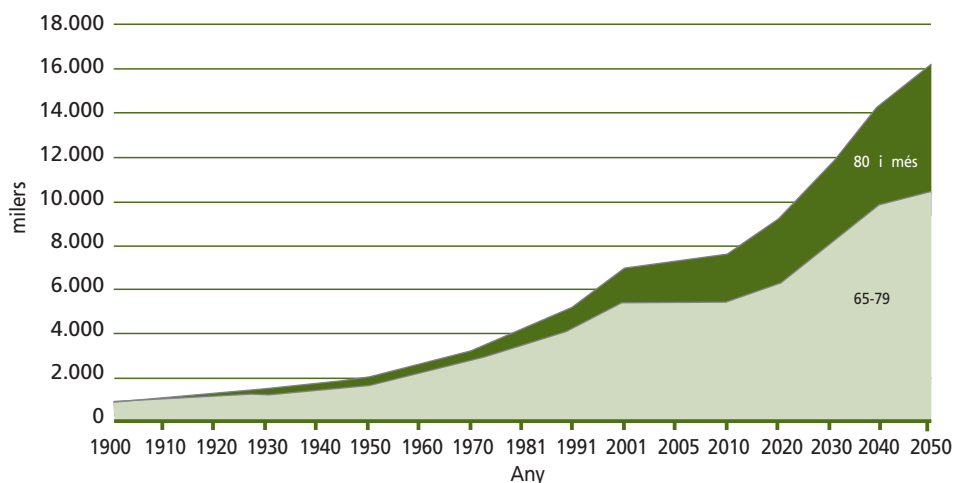
¹ http://ec.europa.eu/health/ph_information/dissemination/diseases/age_es.htm.

Tal com expliquen Carone i Costelo (2006), economistes de la Direcció General d'Assumptes Econòmics i Financers de la Comissió Europea, si fem referència a les persones grans a Europa, l'envelliment de la població es deu a quatre factors demogràfics:

- Primer, a tota la UE les taxes de fecunditat són (i seguiran sent, segons les previsions) més baixes que la taxa de reemplaçament natural de la població.
- Segon, la recent baixa taxa de fecunditat, després de l'explosió demogràfica de postguerra i la imminent jubilació d'aquesta generació, augmentarà la taxa de dependència durant diverses dècades.
- Tercer, l'esperança de vida en el moment de néixer s'ha incrementat en vuit anys des de 1960 i es preveu que per a 2050 augmentarà en sis anys més per als homes i cinc per a les dones, sobretot per la longevitat més gran.
- Quart, es preveu que fins a 2050 la immigració neta serà ingent però, si bé ascendirà a gairebé quaranta milions de persones, no bastarà per compensar la baixa fecunditat i la creixent esperança de vida. En efecte, segons previsions oficials, entre 2004 i 2050 la població de seixanta anys o més s'incrementarà en 58 milions (77%) i el segment de població de creixement més veloç serà el de més edat (80+) (Carone i Costelo 2006).

A Espanya, segons dades de l'Institut Nacional d'Estadística recollides a l'informe *Las personas mayores en España* (IMSERSO 2006), l'1 de gener de 2005 les persones de seixanta-cinc anys o més comptabilitzaven un 16,6% del total de la població (7.332.267 persones). La projecció realitzada per l'INE comptabilitza que l'any 2050 hi haurà a Espanya 16.387.874 persones d'aquesta franja d'edat, dades que corresponen al 30,8% de la població total. Segons les previsions realitzades per Nacions Unides, l'any 2050 Espanya serà el tercer país més vell del món, amb un 34,1% de població gran. Aquesta dada ha canviat respecte de les estimacions realitzades el 2004, quan es calculava que el 2050 Espanya seria el país més vell (IMSERSO 2004).

En el cas concret de les Illes Balears, les persones grans representen el 13,7% del total de la població balear. Com indiquen les dades de l'INE (2005) de l'esmentat informe de l'IMSERSO (2006), no es tracta d'una de les comunitats autònomes amb la proporció més alta de població gran, encara que els percentatges són molt similars i ajustats en la majoria de les comunitats autònomes. (Fernández [et al.] 2008).

Gràfic 1 | Evolució de la Població Gran 1900-2050

* De 1900 a 2005 les dades són reals; de 2010 a 2050 es tracta de previsions des de 1970, població de dret.

Font: 1900-1991: INE: INEBASE: Cifras de población. Población según sexo y edad desde 1900 hasta 1991. . INE, consulta el juny de 2006.

2001-2005: INE: INEBASE: Revisión del Padrón Municipal de Habitantes a 1 de enero de 2001 y 2005. . INE, consulta el juny de 2006.

2010-2050: INE: INEBASE: Proyecciones de la población calculadas a partir del Censo de Población de 2001. Escenario 1. INE, consulta el juny de 2006.

2. Educació i aprenentatge al llarg de tota la vida

L'augment de l'esperança de vida de la població, l'augment progressiu de l'envelliment demogràfic i la situació social, cultural i econòmica de la població gran han fet que d'una manera contínua s'observàs, sobretot en els països més desenvolupats, un interès per la difusió de la cultura i la formació cap a les persones grans. S'està generalitzant l'obertura de la majoria d'institucions, fins i tot les universitats, a aquest col·lectiu i s'està apostant per desenvolupar propostes formatives per al grup de població a partir de cinquanta-cinc anys. Des de la creació de la primera oferta educativa, l'any 1973, a Tolosa de Llenguadoc, fins a l'actualitat, s'han elaborat diferents propostes i models de programes dirigits al col·lectiu de persones grans amb una finalitat d'educació permanent i de millora de la salut física, mental i social i de la qualitat de vida en general de les persones grans.

Com hem comentat anteriorment, el procés d'envelliment és un fenomen ja característic en la nostra societat i aquest fet progressiu que s'està produint fa que es modifiquin estructures que fins al moment s'havien mantingut amb una determinada rigidesa. L'educació, fins fa un període de temps molt curt, estava només dirigida a un grup determinat d'edat; superada aquesta edat, la persona no podia seguir formant-se o simplement augmentar

els seus coneixements. Aquesta situació ha canviat i, segons Orte i March (2006), un dels fets més significatius que caracteritzen la realitat social dels països més desenvolupats és el procés de generalització de l'educació a tots els sectors socials. Compartim la idea dels autors (Orte i March 2007) quan afirmen l'existència d'una democratització de l'educació, que ha arribat a tots els sectors de la societat i que ha fet possible la idea de l'aprenentatge al llarg de tota la vida, de l'educació permanent que afecta tots els grups de persones, independentment de l'edat o d'altres circumstàncies personals.

Com indica March (2008), un dels grans reptes als quals s'ha enfrontat el sistema educatiu, des de la seva institucionalització legal i la consolidació del dret a l'educació per a tots els ciutadans, ha estat la consecució real de la democratització educativa i el fet de fer possible la igualtat d'oportunitats per al conjunt de la població.

No hem de justificar ara la conveniència que els adults més grans accedeixin a l'educació, perquè aquesta és ara un dret i no alguna cosa gracioble. La UNESCO es comença a preocupar de l'envelliment al voltant del 1958, però és el 1974 quan a la seva XVIII Conferència general fa referència a la unió d'envelliment i educació, i dota aquesta de contingut i pressupost específic. Continuant dins l'àmbit internacional, hem de fer referència a la V Conferència internacional sobre educació de persones adultes, organitzada per la UNESCO, que va tenir lloc a Hamburg el juliol de 1997. Dins els temes abordats, ja figurava l'aprenentatge de les persones grans, amb dues propostes: a) assegurar a les persones grans l'accés a l'educació i a la formació i b) organitzar activitats que il·lustrin la manera en què l'educació d'adults pot reforçar el paper de les persones grans en la construcció de les societats actuals (Orte i March 2007).

En aquesta V Conferència internacional sobre l'educació de persones adultes, celebrada a Hamburg, es va definir l'educació d'adults d'aquesta manera: «un conjunt de processos d'aprenentatge, formal o no, gràcies al qual les persones, l'entorn social de les quals considera adults desenvolupen les seves capacitats, enriqueixen els seus coneixements i milloren les seves competències tècniques o professionals o les reorienten, a fi d'atendre les seves pròpies necessitats i les de la societat. L'educació d'adults comprèn l'educació formal i la permanent, l'educació no formal i tota la gamma d'oportunitats d'educació informal i ocasional existents en una societat educativa multicultural, en la qual es reconeixen els enfocaments teòrics i els basats en la pràctica». Com podem observar, en la Declaració d'Hamburg (1997) es varen posar les bases perquè l'educació permanent o l'aprenentatge al llarg de la vida sigui tota una realitat. En la mateixa Declaració d'Hamburg es va examinar l'educació d'adults entorn a deu temes d'importància significativa; aquests són els deu àmbits que es varen ressaltar com a rellevants:

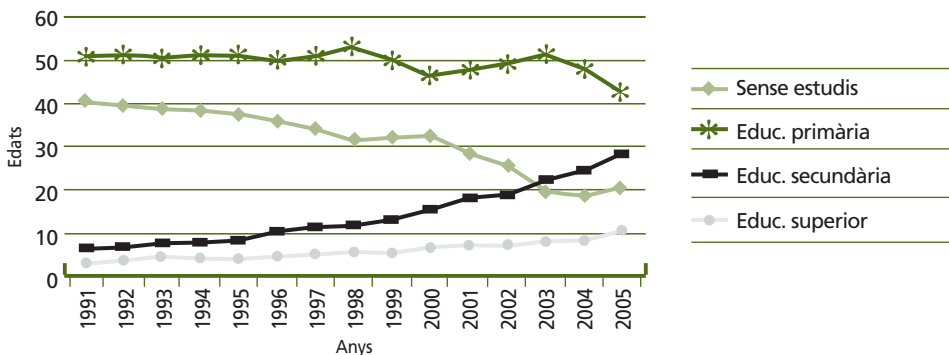
1. Educació d'adults i democràcia: el desafiament del segle XXI.
2. Millorar les condicions i la qualitat de l'educació d'adults.
3. Garantir el dret universal a l'alfabetització i l'ensenyament bàsic.

4. Educació d'adults, igualtat i equitat en les relacions entre home i dona i autonomia més gran de la dona.
5. L'educació d'adults i el canviant món del treball.
6. L'educació d'adults amb relació al medi ambient, la salut i la població.
7. Educació d'adults, cultura, mitjans de comunicació i noves tecnologies de la informació.
8. L'educació per a tots els adults: els drets i aspiracions dels diferents grups.
9. Els aspectes econòmics de l'educació d'adults.
10. Enfortiment de la cooperació i la solidaritat internacional.
(V Conferència internacional d'educació de les persones adultes, 1997).

És evident que els programes universitaris per a persones grans han d'analitzar-se no solament com a indicador de canvi de les universitats i del procés d'envelliment i de disminució de la població universitària clàssica correlatiu al procés de l'envelliment de la població, sinó com un indicador del desenvolupament de les funcions culturals de la Universitat, com a desenvolupament de la seva tercera funció i com una de les manifestacions més significatives de la societat del coneixement (Orte i March 2006).

Tinguem en compte, a més, que la Universitat pot contribuir a elevar el nivell educatiu de la població, especialment en un grup d'edat que ha tingut menys oportunitats per accedir a l'educació. Respecte d'això, i segons les dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE 2006), des de l'any 1991 fins a l'any 2005 i per al tram d'edat comprès entre cinquanta-cinc i seixanta-quatre anys, podem observar que encara hi ha un important percentatge de població d'aquest grup d'edat sense estudis, tot i que aquest va decreixent al llarg d'aquest temps i el nombre de persones amb estudis secundaris i superiors va augmentant progressivament en el mateix període.

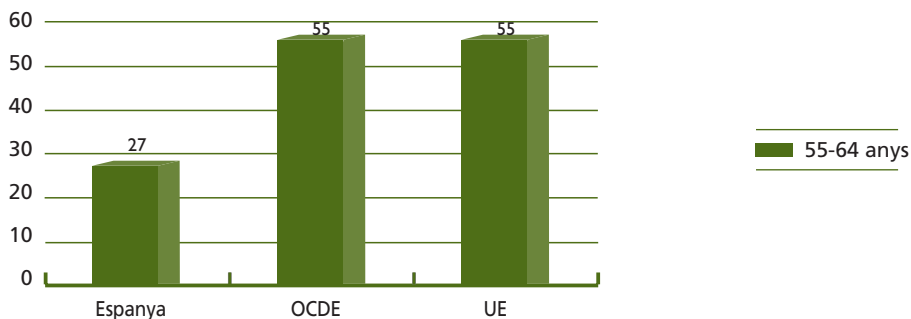
Gràfic 2 | *Nivell educatiu de persones de 55 a 64 anys*

Font: INE. Enquesta de població activa i elaboració pròpia

De tota manera, i des d'una perspectiva europea, segons les dades de l'OCDE (2008), també podem observar que l'evolució experimentada en els estudis secundaris ha estat molt positiva en general i en la comparació dels percentatges per grups d'edat. Per una part, al 2006 el 27% dels ciutadans espanyols entre cinquanta-cinc i seixanta-quatre anys tenen una titulació d'educació secundària, enfront del 55% de la mitjana de l'OCDE i la UE. Per una altra part, pel que fa al grup d'edat de vint-i-cinc a trenta-quatre anys, el percentatge de persones amb estudis secundaris és del 64% i millora en 37 punts respecte del grup anterior. Pel que fa als estudis superiors, i prenent com a referència un tram d'edat més ampli —el grup de persones entre vint-i-cinc i seixanta-quatre anys—, el percentatge d'espanyols que ha completat estudis superiors està per sobre de les mitjanes de l'OCDE i de la UE. Això és així, fonamentalment, perquè entre el grup d'espanyols de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys únicament un 15% va tenir el 2006 un títol en educació terciària, en contraposició al 19% de l'OCDE i el 18% de la UE. No obstant això, la situació entre el grup d'edat de vint-i-cinc a trenta-quatre anys és diferent, de manera que un 39% d'espanyols d'aquest grup d'edat va obtenir un títol en ensenyaments superiors, percentatge superior a la mitjana de l'OCDE (33%) i de la UE (30%) i també superior al dels països europeus considerats en l'informe esmentat.

Gràfic 3 | *Nivell d'estudis secundaris. 2006*

Taula 1. | *Percentatges*

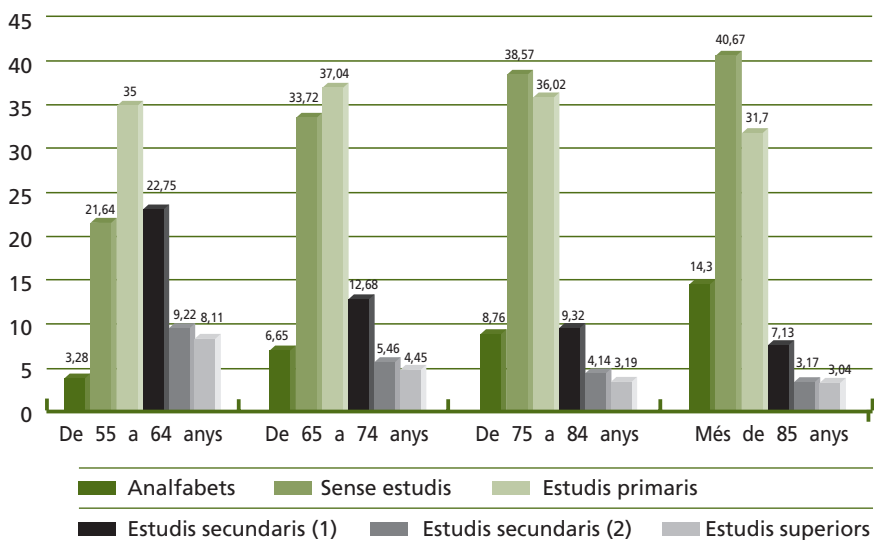
	De 55 a 64 anys
Espanya	27
OCDE	55
UE	55
França	52
Grècia	34
Itàlia	32
Portugal	12
Alemanya	79

De 55 a 64 anys	
Països Baixos	60
Finlàndia	63
Suècia	73
Estats Units	87
Regne Unit	61
Brasil	11
Xile	32

Font: Informe espanyol OCDE (2008)

Tal com s'ha comentat, la distribució de la població espanyola per grups d'edat i nivells d'instrucció formal segueix mostrant el desfasament de les persones grans en aquest aspecte. Segons l'Enquesta de població activa (EPA 2001), un 7,6% dels espanyols de seixanta-cinc anys o més són analfabets. En termes absoluts, aquest percentatge es tradueix en més de mig milió de persones. A més, un 32,4% no ha completat els estudis primaris; solament un 11,4% té estudis secundaris i un 6,6%, estudis superiors. Així mateix, persisteixen importants diferències de sexe; la taxa d'analfabetisme de les dones (9,8%) duplica la dels homes (4,7%) i solament el 4,5% de les dones tenen estudis superiors, enfront del 7% dels homes. (IMSERSO 2006).

Gràfic 4 | *Nivell d'estudis (2001)*

Nota: els intervals per edats els proporciona ja definits l'INE

(1) Batxillerat elemental, EGB o ESO

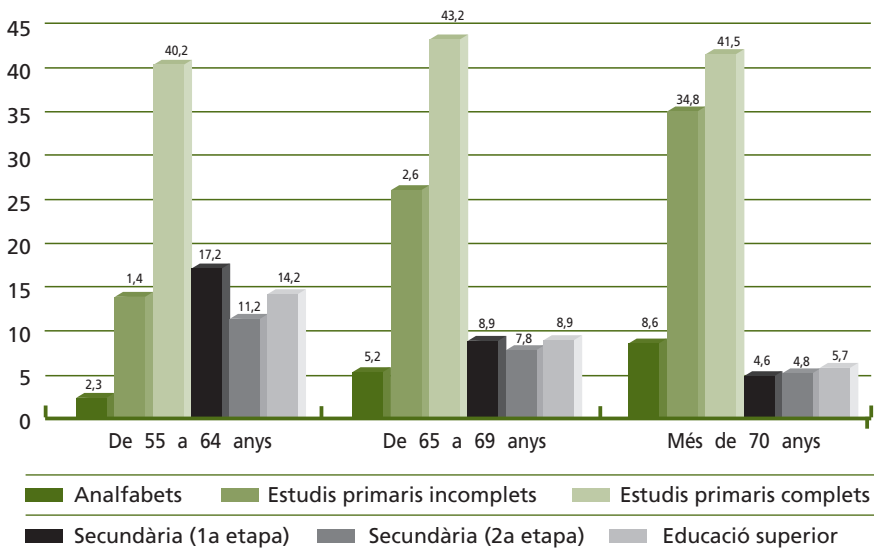
(2) Batxillerat superior, batxillerat, FP

Font: INE, cens 2001 i elaboració pròpia

Com queda clar en la gràfica anterior, el percentatge d'analfabetisme és més elevat en la població gran. A mesura que avançam en el tram d'edat de cinquanta-cinc a seixanta-quatre anys al grup de més de vuitanta-cinc anys, el percentatge d'analfabetisme varia, respectivament, entre un 3,28% i un 14,3%, igual que succeeix amb les persones sense estudis, 21,64% al grup entre cinquanta-cinc i seixanta-quatre anys i 40,67% al grup de més de vuitanta-cinc anys. En el cas de tenir alguns estudis, el percentatge va decreixent amb l'augment de l'edat, però en un percentatge molt petit, a mesura que augmenten els estudis aconseguits i l'edat de la població analitzada.

Comparant la gràfica anterior, de l'any 2001, amb la següent, que correspon a les dades de l'any 2006, podem observar que els percentatges són molt semblants, encara que hagin passat cinc anys. De fet, i com es pot observar en les dues gràfiques, la distribució per edats és diferent en cadascun dels casos, però encara així els resultats són molt semblants.

Gràfic 5 | *Nivell d'estudis (2006)*

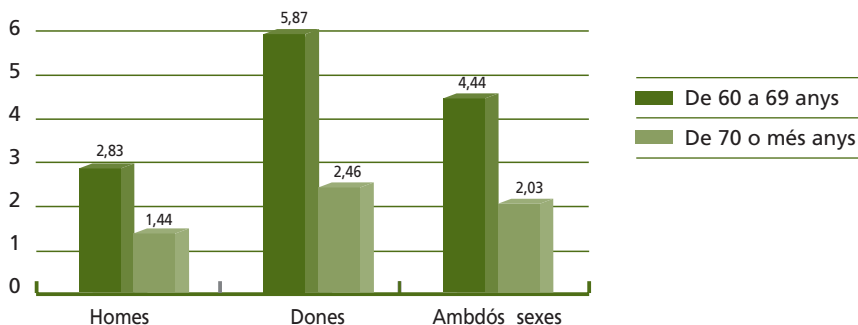
Font: INE, primer trimestre de 2006 i elaboració pròpia

És possible que en els pròxims anys el nivell educatiu dels qui són ara grans i el dels que ho seran d'aquí a uns quinze anys evolucioni de manera lenta, encara que el tram d'edat dels que tenen més de cinquanta-cinc anys es troba ara en un moment en què les oportunitats educatives són més bones que en el passat.

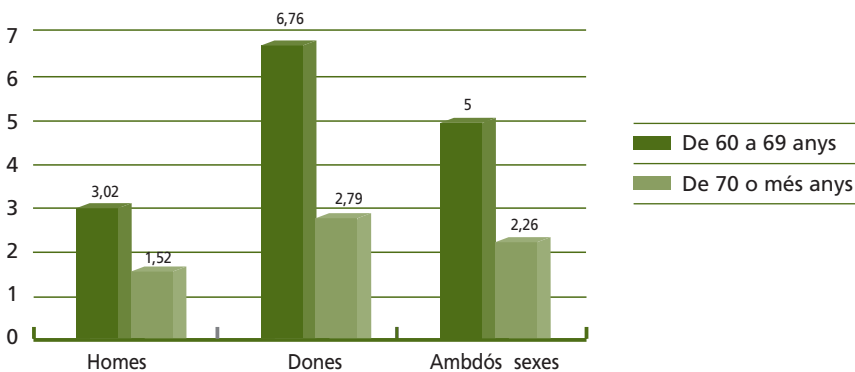
Com podem observar en les dues gràfiques següents, és el grup de dones el que mostra un percentatge més alt d'estudis reglats i no reglats. En el grup d'edat de seixanta a seixanta-

nou anys, les dones superen gairebé en el doble els homes en els dos tipus d'estudis; en el cas del grup d'edat de més de setanta anys, també aquest percentatge és superior, encara que una mica menys que en l'anterior grup.

Gràfic 6 | *Total cursen estudis no reglats*

Gràfic 7 | *Total cursen estudis reglats*

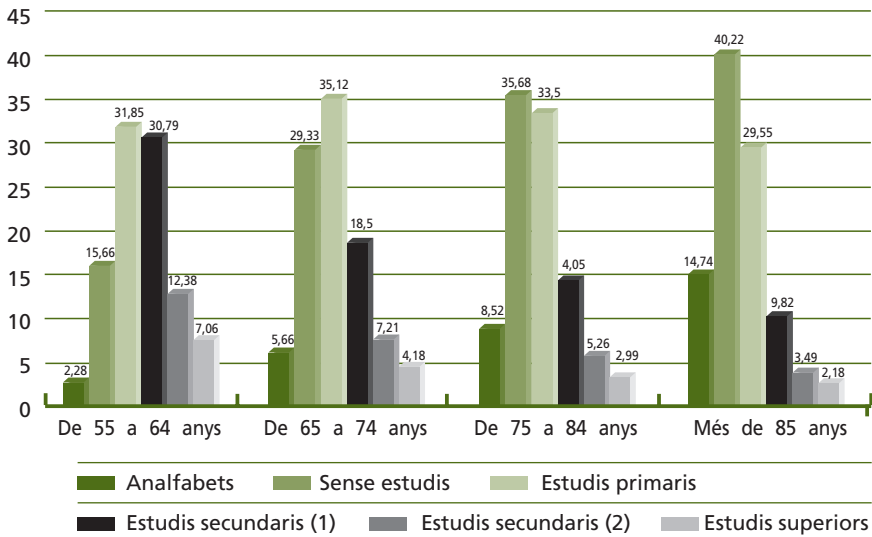

Font: INE, resultats detallats primer trimestre de 2006 i elaboració pròpia

Pel que fa a aquestes dades i segons l'Enquesta de població activa (EPA) corresponent al quart trimestre de 2005, a Espanya hi havia unes 323.000 persones de seixanta anys o més que realitzaven algun tipus d'estudis; la majoria, estudis no reglats i de difícil classificació, segons els criteris de l'INE. Són, sobretot, les persones grans més joves, tot i que hi ha unes 117.000 persones de setanta anys o més que participen en activitats formatives; a més, el predomini de les dones és indiscutible: aproximadament set de cada deu estudiants de seixanta anys o més són dones (IMSERO 2006).

A les Illes Balears, els valors són molt similars, encara que una mica superiors a la mitjana espanyola, com es pot veure al gràfic següent.

Gràfic 8 | Nivell d'estudis. Illes Balears

Nota: els intervals per edats els proporciona ja definits l'INE

(3) Batxillerat elemental, EGB o ESO

(4) Batxillerat superior, batxillerat, FP

Font: INE, cens 2001 i elaboració pròpia

L'educació permanent és avui en dia una realitat, un dret i una necessitat, sobretot si tenim en compte que, com assenyalen Orte i March (2006), la vellesa és ja una nova realitat sociològica que necessita polítiques específiques, en les quals l'educació ha de tenir un paper cada vegada més important.

3. Els programes universitaris per a persones majors (PUM): una proposta d'envelliment actiu

Com assenyalava Orte [et al.] (2006), el moviment de les denominades universitats de la tercera edat (*Universités du Troisième Age, U3A*) va començar a França el 1972, quan Pierre Vellas, professor d'Economia Política de la Universitat de Tolosa de Llenguadoc, va dur a terme una escola d'estiu per a persones jubilades, amb un programa de conferències, concerts, visites guiades i altres activitats culturals. Vellas pretenia repetir aquesta experiència l'estiu següent però, a causa de l'èxit aconseguit en aquesta experiència, es va imposar l'interès

dels estudiants a dissenyar un programa de cursos impartits per professorat universitari al campus, el curs acadèmic següent. Vellas va veure una oportunitat per dur a terme una investigació en aspectes sociomèdics de l'envelliment i per implicar els estudiants més grans en aquest procés (Philibert 1984, a Williamson 1995).

L'any 1976, el professor Pierre Vellas va crear l'Associació Internacional d'Universitats de la Tercera Edat (AIUTA), amb els objectius següents:

1. Promoure els intercanvis d'experiències entre els alumnes de les universitats de la tercera edat (UTE), en concret, amb motiu dels congressos científics de caràcter internacional que se celebren cada dos anys.
2. Suscitar la creació de noves universitats de la tercera edat en els cinc continents, amb la finalitat de donar a conèixer els objectius i la filosofia de la Universitat.
3. Aspirar a ser reconeguda cada vegada més com a interlocutora representativa de les UTE en els grans debats sobre la problemàtica de l'envelliment.
4. Participar en la tasca d'investigació realitzada en el camp de l'envelliment de les persones i de la societat.

A Espanya, seguint el model del professor Pierre Vellas, es posen en funcionament, l'any 1978, les anomenades aules de la tercera edat, perquè el Ministeri d'Educació espanyol no va permetre denominar universitats aquests centres, si bé, atesa l'acceptació social d'aquests, el 1980 el Ministeri de Cultura va regular les aules de la tercera edat com una xarxa de centres coordinats per aquest ministeri. D'altra banda, és en aquesta mateixa dècada quan es recuperen a Espanya les universitats populars creades a principi del segle XX i que es varen tancar després de la Segona República. Aquests centres realitzaven una àmplia gamma d'activitats orientades a la formació permanent i a l'animació sociocultural dels adults i sovint depenien de les corporacions locals. L'any 1982 comencen a funcionar les aules de formació per a la gent gran de Catalunya (AFOPA), que desenvolupen programes educatius, prioritàriament conferències, sota la tutela de diferents universitats catalanes.

A principis de la dècada dels noranta, s'inicia a Espanya una nova proposta: obrir la universitat a les persones grans, sense crear centres diferents com les universitats populars o les aules de la tercera edat. Es tracta de projectes educativoculturals dirigits a la població gran, sota l'auspici de la Universitat i el suport d'institucions nacionals i autonòmiques de tipus social i, en alguns casos, com per exemple a les Balears, de tipus educatiu (Orte [et al.] 2006). No es tracta d'universitats de majors o de la tercera edat, sinó de programes, cursos, etc., reconeguts oficialment, que ofereixen les universitats públiques i privades. La denominació de programes universitaris per a persones majors s'ha consensuat pels representants d'aquests programes i s'ha respectat la proposta del Ministeri que només es denominin universitats els centres reconeguts com a tals. Aquests programes s'inicien de

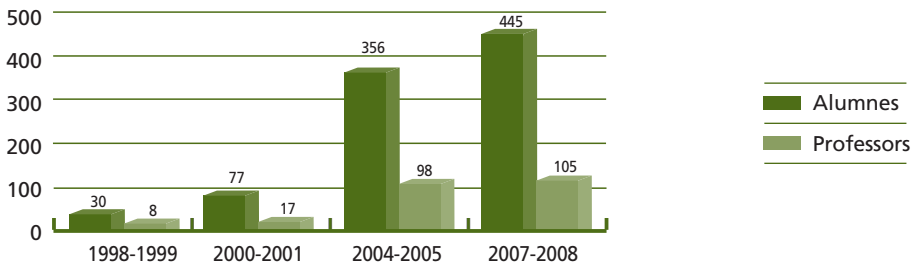
manera sistematitzada a partir del curs acadèmic 1993-1994 i el mes de novembre de l'any 1996, a Granada, s'organitza la primera trobada de programes universitaris per a majors (Orte [et al.] 2002).

Des de llavors, el nombre d'universitats espanyoles que ofereixen programes universitaris per a aquest col·lectiu s'ha ampliat, igual que el nombre d'alumnes interessats a cursar aquests estudis de tipus educatiu i cultural. També les trobades nacionals d'aquests programes s'han mantingut al llarg de més d'una dècada.

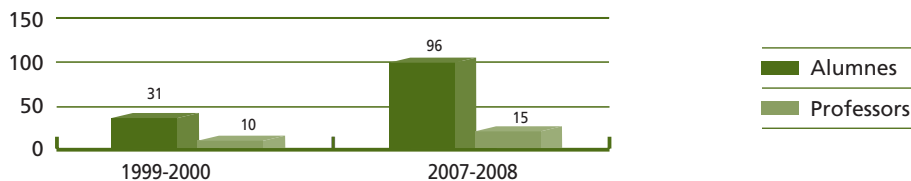
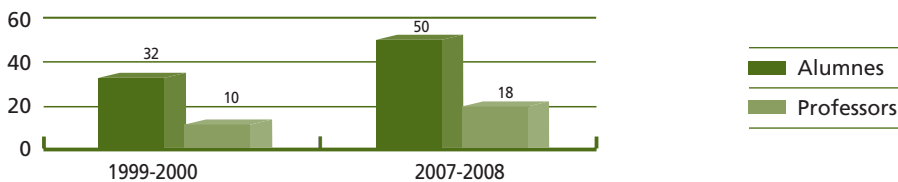
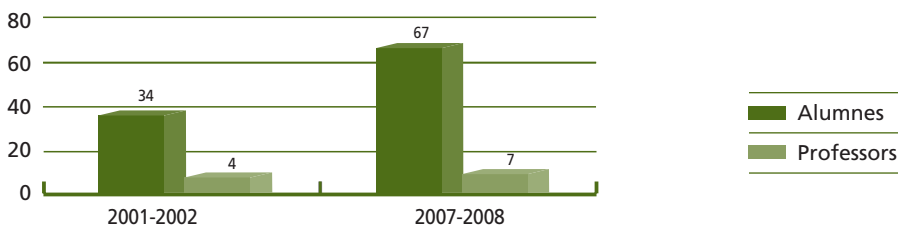
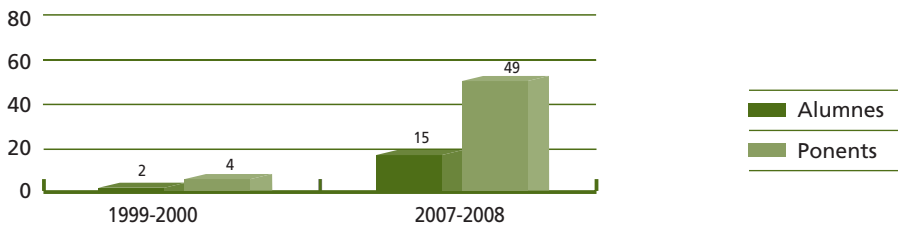
Les Balears no n'han estat una excepció, més bé al contrari: la Universitat de les Illes Balears, mitjançant el seu programa Universitat Oberta per a Majors (UOM), forma part d'aquests inicis. L'abril de 2008 ha celebrat el seu desè aniversari. Podem apreciar de manera més concreta el seu desenvolupament i evolució a partir de les dades que presentam.

Com queda representat, a tots els programes de la UOM hi ha hagut un increment tant de l'alumnat com del professorat que ha anat incorporant-s'hi. L'increment més significatiu el trobam als diplomes sènior que es realitzen al campus UIB: al curs acadèmic 1998-1999 va començar el primer programa, al curs 2000-2001 el programa es va estructurar com a Diploma Sènior (tres cursos), amb un increment important; al curs acadèmic 2004-2005 es va crear el Diploma Sènior Superior com a resposta als alumnes que varen acabar el tercer curs i volien continuar aprenent. Ara mateix, després de deu anys de trajectòria, per les nostres aules han passat al voltant de cinc-cents alumnes. Això mateix també es pot observar en el Diploma Sènior de Menorca i d'Eivissa un increment important d'alumnes, si bé cada curs acadèmic ha tingut el mateix nombre de cursos i d'hores de classe.

Gràfic 9 | *Diplomes sènior de la UOM (Campus)*

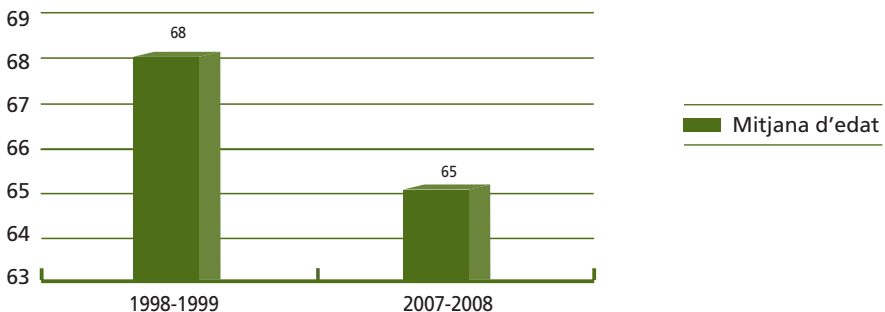

Curs 1998-1999: programa pilot
Curs 2000-2001: inici Diploma Sènior.
Curs 2004-2005: inici Diploma Sènior Superior.
Curs 2007-2008: darrer curs acadèmic.

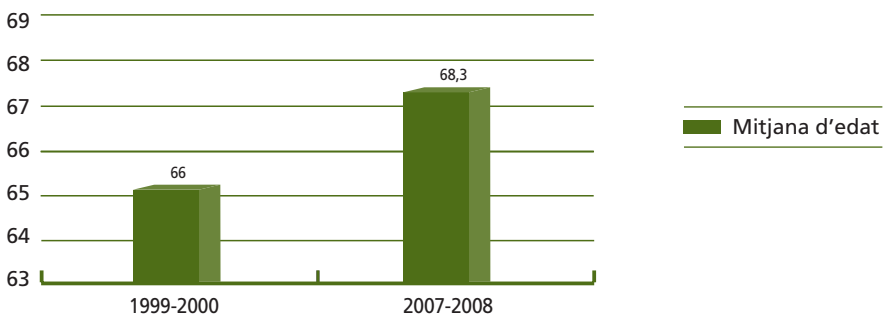
Gràfic 10 | *Diploma Sènior a Menorca***Gràfic 11** | *Diploma Sènior a Eivissa***Gràfic 12** | *Certificat Sènior a Ciutadella***Gràfic 13** | *Certificat Pobles de Mallorca*

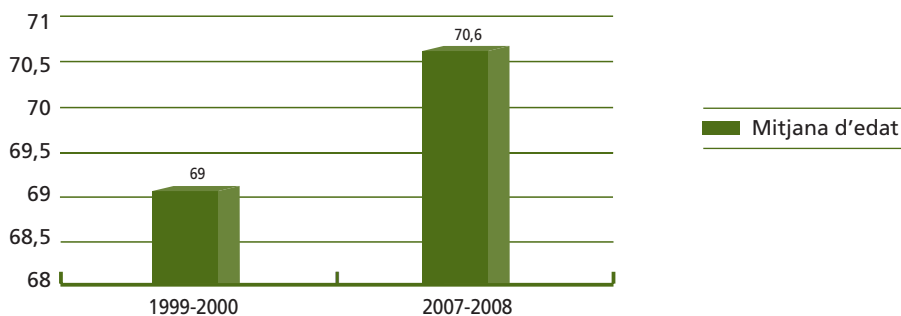
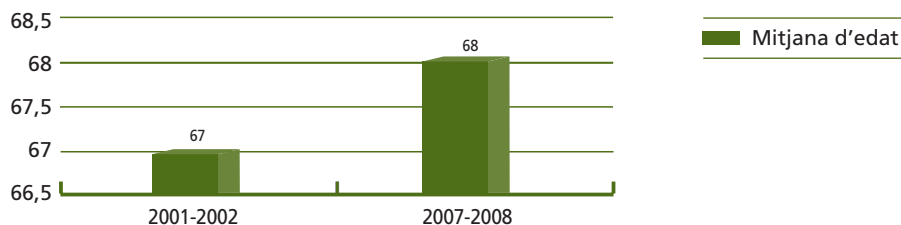
Pel que fa al perfil de l'alumnat que cursa estudis a les aules de la UOM de la UIB, la mitjana d'edat dels alumnes als diversos programes de la UOM ha variat durant aquests anys. Als diplomes sènior del campus UIB, l'edat mitjana ha baixat de seixanta-vuit anys en els inicis del programa (curs acadèmic 1998-1999) a seixanta-cinc anys el curs 2007-2008. Això implica que de cada vegada l'alumnat que accedeix a aquest programa és més jove i aquest fet es pot relacionar amb el fenomen de la prejubilació, que fa que moltes persones que abans feien feina ara disposin d'una gran quantitat de temps per dedicar a l'oci o a activitats educatives i culturals com aquestes. En el cas dels programes educatius per a majors de la UOM a les altres illes, l'edat mitjana de l'alumnat està molt relacionada amb l'entrada o no de nou alumnat. De fet, i en el cas de Menorca, aquesta ha augmentat dos anys i ha passat de seixanta-sis a seixanta-vuit anys, a Eivissa ha augmentat un any i mig, passant de seixanta-nou a setanta amb sis anys, i en el cas de Ciutadella l'augment ha estat d'un any, passant de seixanta-set a seixanta-vuit anys, possiblement a causa de l'envelliment dels alumnes, ja que a les illes, aquests solen pertànyer al mateix grup.

Gràfic 14 | *Diplomes Sènior de la UOM (Campus)*

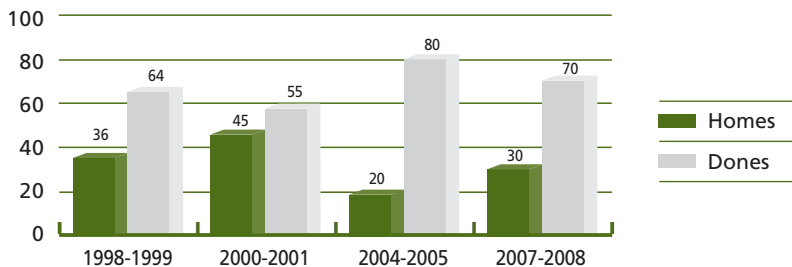
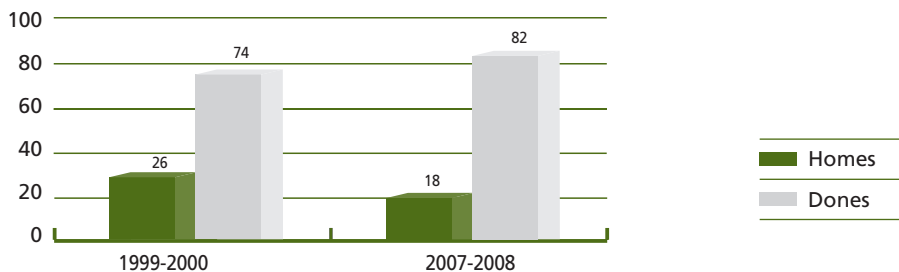
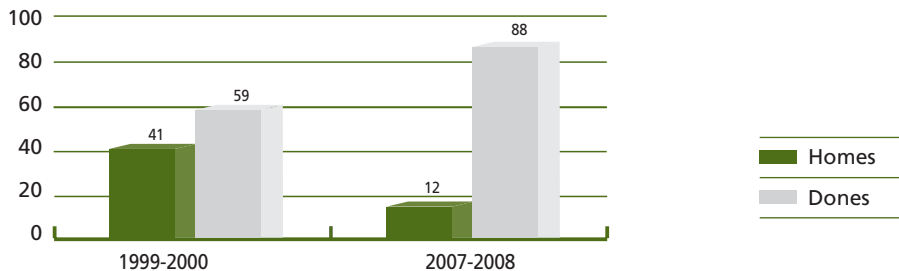
Gràfic 15 | *Diplomes Sènior a Menorca*

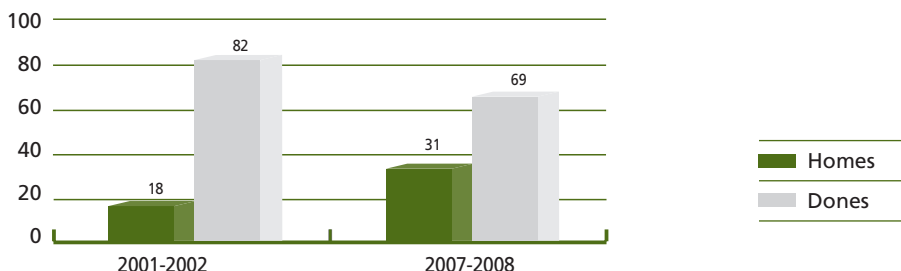

Gràfic 16 | *Diplomes Sènior a Eivissa***Gràfic 17** | *Certificat Sènior a Ciutadella*

Font: Memòries de la Universitat Oberta per a Majors (1998-2008) i elaboració pròpia

Pel que fa a la variable de sexe d'aquest alumnat, les dades són molt interessants. Destaca el nombre més elevat de dones en tots els programes de la UOM. La tendència general des que es va iniciar el programa al curs acadèmic 1998-1999 és que hi hagi cert equilibri entre l'alumnat d'un i altre sexe i algun curs acadèmic s'ha produït un apropament entre els dos grups, però en cap cas el grup dels homes ha estat més gran que el de les dones. Fent una anàlisi per programes i en el cas del programa UOM en el campus, és en el curs 2000-2001 en el qual el percentatge entre ambdós sexes està més equilibrat. En els cursos següents el grup de dones ha anat augmentant de manera que, en el curs 2007-2008 el 70% de l'alumnat d'aquest programa van ser dones. En el cas dels programes de la UOM en les seus universitàries d'Eivissa i de Menorca, i en el Centre Municipal Universitari de Ciutadella, el major nombre de dones es produeix des de l'inici i al llarg del temps.

Gràfic 18 | *Diplomes Sènior de la UOM (Campus)***Gràfic 19** | *Diploma Sènior a Menorca***Gràfic 20** | *Diploma Sènior a Eivissa*

Gràfic 21 | *Certificat Sènior a Ciutadella*

Font: Memòries de la Universitat Oberta per a Majors (1998-2008) i elaboració pròpia

No disposam d'espai suficient per recollir els canvis que s'han produït en l'alumnat del programa durant aquests anys, no ja pel que fa a mitjanes d'edat o de percentatges d'homes i dones, sinó pel que fa a l'àmbit personal, a les relacions i, en definitiva, globalment. Ens faria falta molt més espai i també hauríem d'introduir altres informants, a més de l'alumnat que cursa el programa UOM, per exemple, la seva família, els amics, els veïns, etc. Els aprenentatges i les vivències s'acumulen, s'amplien, s'enriqueixen de manera molt important. Amb tot, aportam algunes dades sobre les seves motivacions i també sobre els aprenentatges i canvis que permeten apreciar-ho d'alguna manera. Respecte d'això, cal esmentar un estudi realitzat amb els alumnes del primer curs de la UOM el curs acadèmic 2007-2008, sobre les motivacions que els varen dur a matricular-se al programa universitari per a majors de la UIB. Destacam que els estudiants manifesten alts nivells de motivació intrínseca: la motivació principal és aprendre pel simple plaer d'aprendre (87,2%) i consideren que l'aspecte més influent és la inquietud i l'actitud activa davant els reptes que planteja l'aprenentatge (68,1%). D'altra banda, assenyalen també alguns motius de tipus extrínsec per matricular-se en els programes, el més destacable dels quals és el desig de relacionar-se amb altres persones (51,1%).

Els alumnes que inicien estudis en el programa universitari per a majors tenen majoritàriament unes expectatives positives sobre les possibilitats d'aprenentatge (55,3%), encara que es mostren preocupats per la influència que puguin tenir en aquestes factors atribuïbles a l'edat (34%) o a la falta d'estudis previs (34%). Veiem que una de les preocupacions fonamentals és que els problemes en el funcionament cognitiu (atenció, memòria) puguin dificultar l'adquisició dels coneixements que tan desitjosos estan d'adquirir (38,3 i 48,9% respectivament) (Mas [et al.] 2008).

4. Les persones grans i les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC)

Un dels col·lectius amb més risc de tenir dificultats d'accés a les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) és el de les persones grans. Segons dades d'Eurostat, es produeix a la Unió Europea un augment progressiu d'usuaris d'Internet d'edats compreses entre cinquanta-cinc i seixanta-quatre anys, que va d'un 27% l'any 2004 a un 32% l'any 2005 i un 34% l'any 2006. Quant a la franja d'edat de seixanta-cinc a setanta-quatre anys, es produeix també un increment d'usuaris: l'any 2004 hi havia un 11%, l'any 2005, un 12% i l'any 2006, un 13%. No hem de caure en l'error de pensar que les persones grans no utilitzen les TIC de manera normalitzada. Amb les dades anteriors hem pogut observar que de cada vegada són més les persones grans que s'estan adaptant als avenços tecnològics, estan adquirint equips informàtics i altres tipus d'aparells d'última generació i, allò que és més destacable, estan descobrint la xarxa d'Internet. La informació disponible sobre l'ús d'ordinadors i Internet ens fa veure que entre les persones grans espanyoles aquestes pràctiques comencen a adquirir una certa importància. Segons l'Enquesta de tecnologies de la informació de les llars de l'INE (IMSERSO 2006), el segon semestre de 2005 una de cada nou persones grans havia utilitzat alguna vegada un ordinador personal. No obstant això, l'edat també és determinant entre els més grans: el 13,5% dels més joves (menors de setanta-cinc anys) ha utilitzat alguna vegada aquesta tecnologia, enfront del 4,2% de les persones de setanta-cinc anys o més.

El Pla d'acció de la Comissió Europea, Envellir en la societat de la informació, té com a objectiu generar l'impuls polític i industrial necessari per realitzar un esforç important amb vista a desenvolupar i implantar eines i serveis TIC de fàcil utilització, integrar les necessitats dels usuaris de més edat i donar suport a altres àmbits estratègics davant els reptes que planteja l'envelliment. Aquest pla d'acció representa una primera resposta de la Comissió Europea a la Declaració ministerial de Riga de 2006 sobre inclusió electrònica i dóna suport a la política de la Unió Europea en els àmbits del creixement i la competitivitat de l'estratègia de Lisboa revisada, l'evolució demogràfica, l'ocupació, la salut i la igualtat d'oportunitats.

Quant a l'objectiu del pla d'acció destinat als ciutadans, podríem destacar que intenta millorar la qualitat de vida i la salut mitjançant la prolongació de la vida independent, un envelliment actiu en el treball que garanteixi que els treballadors de més edat puguin actualitzar periòdicament les seves competències i una participació social més gran. (Comissió de les Comunitats Europees 2007).

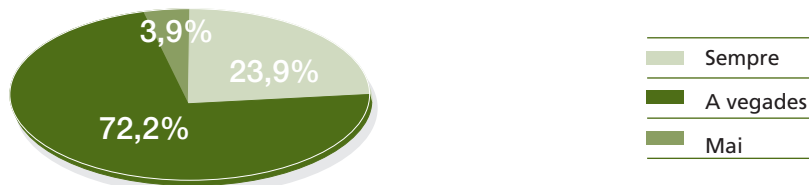
Les TIC són una part essencial del desenvolupament de la vida quotidiana, es troben totalment integrades en la rutina diària i no ens adonam del canvi tan important que s'ha produït i que se segueix produint en la societat. No obstant això, les persones grans que no s'han pogut adaptar a la utilització de les TIC d'una manera tan natural com les

generacions més joves troben un esglaó bastant gran que han de superar per incorporar-les al seu quefer quotidià. Les dificultats tant en l'accés a les TIC com en el bon ús d'aquestes es veuen incrementades considerablement a causa de la incertesa davant allò que és nou i desconegut, que genera por d'apropar-se a l'ordinador, per exemple, per por d'espatllar-lo, o a no programar un vídeo o enviar SMS perquè no saben fer-ho (Pavón 2000b).

Diferents variables poden influir en les persones grans a l'hora d'utilitzar les TIC. La ignorància de no saber manejar les TIC en una societat tan avançada com la nostra provoca «la tan anomenada en els últims anys com a esclatxa digital. Aquesta es defineix com la separació que existeix entre les persones (comunitats, estats, països...) que utilitzen les TIC com una part rutinària de la seva vida diària i les que no tenen accés a aquestes o que, encara que les tinguin, no saben utilitzar-les» (Serrano i Martínez 2003). Aquest desconeixement pot provocar un aïllament, tant social com generacional, pel simple fet de no tenir la possibilitat de poder comunicar-se amb altres persones del seu entorn, el fet de no tenir telèfon mòbil, de no saber enviar un SMS, de no saber utilitzar un GPS, una PDA o simplement poder enviar o contestar un correu electrònic, la qual cosa afecta les relacions socials i crea un cercle tancat que impossibilita i limita les oportunitats. Les TIC serveixen per acostar-se a entorns diferents i a serveis que si es desconeixen minven les oportunitats d'accés a recursos i a relacions socials.

Les dades a què farem referència són resultats estrets de diferents informes i estudis comparats amb un estudi realitzat a una mostra de 198 alumnes de la Universitat Oberta per a Majors (Fernández [et al.] 2008). Els alumnes del programa universitari per a majors de la Universitat Oberta per a Majors en gran mesura disposen tant de telèfon mòbil com d'equip informàtic, un 90,9% i un 82,8% respectivament. Aquests percentatges són superiors als obtinguts en altres estudis. Segons dades de l'INE, esmentades a *L'Informe eEspanya 2007*, el 67,2% de les persones grans espanyoles d'entre cinquanta-cinc i seixanta-quatre anys i el 45% de persones entre seixanta-cinc i setanta-quatre anys disposa de telèfon mòbil.

Gràfic 22 | *Freqüència d'ús del telèfon mòbil*

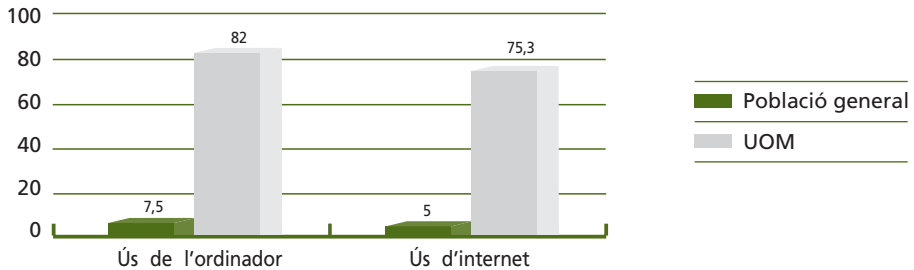
Per altra banda, quant a la freqüència d'ús, trobam, per exemple, que encara que gairebé un 91% dels alumnes grans disposa de telèfon mòbil, només el 23,9% l'utilitza de manera

habitual. La majoria de l'alumnat que disposa de mòbil l'utilitza «de vegades» (72,2%) i un 3,9% «mai», a pesar de disposar-ne.

La majoria dels participants utilitza el mòbil per comunicar-se amb la família o amics, amb freqüència més o menys alta o a través del servei SMS.

Quant a la disponibilitat d'ordinador i de connexió a Internet, els percentatges obtinguts a Fernández [et al.] (2008) són molt superiors als obtinguts amb la població general. Per exemple, segons l'*Informe eEspaña 2007*, en el col·lectiu de persones grans, un 7,5% utilitza ordinador i un 5% Internet. En el cas de l'alumnat de la UOM, els percentatges s'elevan al 82,8% i al 75,3% respectivament.

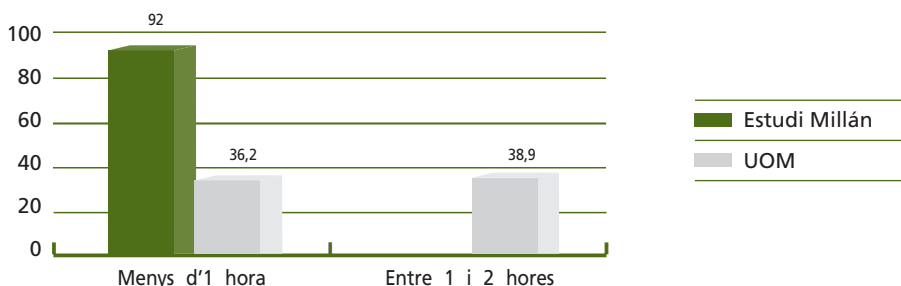
Gràfic 23 | *Freqüència d'ús de l'ordinador i connexió a internet*

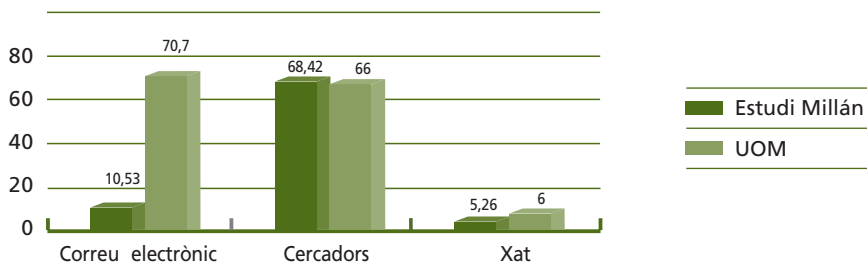
Quant a l'ús que hi donen, tant a l'*Informe eEspaña (2007)* com a l'estudi de Fernández [et al.], (2008) es reflecteix que els internautes de més edat accedeixen a la xarxa fonamentalment des de casa seva, en mesura més gran que la resta de la població. Segons les dades de la població general, es connecten a casa de familiars o amics un 10,2%; al centre de treball, un 17,3%; a centres públics, un 10,2%; al seu centre d'estudis, un 3,4% i a cibercafès, un 1,2%. Una dada significativa i superior entre els alumnes enfront de la població general és la utilització dels ordinadors del centre d'estudis (6,1% enfront de 3,4%).

Quant al temps de connexió, veiem que a Fernández [et al.] (2008), un 40,3% dels alumnes de la UOM es connecta a Internet durant més d'una hora al dia. Altres estudis, com el de Millán [et al.] (2003), mostraven que el 92% de les persones grans que es connectaven a Internet ho feien durant menys d'una hora.

Aquesta diferència pot ser deguda al pas del temps, ja que hi ha una mica més de quatre anys entre ambdós estudis. Amb aquesta dada es pot pensar que l'alumnat dels PUM ha integrat en la seva rutina diària l'ús de la xarxa i les possibilitats que se'n deriven en mesura més alta que altres col·lectius de persones grans. Per això, el percentatge és més gran d'una hora a la setmana de connexió a la xarxa d'Internet.

Gràfic 24 | *Temps de connexió a internet*

Igual que en l'estudi de Millán [et al.] (2003), en l'estudi de Fernández [et al.] (2008) els serveis més utilitzats són el correu electrònic i els cercadors. Ambdós estudis coincideixen també en la baixa proporció d'usuaris de xat (6% en l'estudi de Fernández [et al.] (2008) i 5,26% en l'estudi de Millán [et al.]). No hem de perdre la perspectiva del temps ja comentada i el fet que a la mostra dels alumnes de la UOM, a causa del seu rol d'estudiant, estan més sensibilitzats a utilitzar els serveis més usuals de consulta de la xarxa.

Gràfic 25 | *Serveis d'Internet*

Quant als continguts més visitats, a l'estudi de Fernández [et al.] (2008) tenen preferència per visitar pàgines relacionades amb la cultura i els mitjans de comunicació. En canvi, en el de Millán [et al.] (2003), els més visitats són els continguts d'oci i temps lliure, seguits dels culturals. Per tant, destaca l'ús que les persones grans fan de la xarxa amb finalitats culturals i per estar al dia de les notícies d'actualitat.

S'ha pogut observar que l'alumnat dels PUM disposa de la possibilitat d'accés a les TIC en un alt percentatge i que les utilitza, de fet, amb molta més freqüència que la població general, encara que hi ha feina per fer per potenciar l'ús quotidià de les TIC com si d'un

altre grup social es tractàs i superar així l'actual esclletxa digital. Els PUM representen una possibilitat per avançar envers aquest objectiu i és a les nostres mans posar els mitjans necessaris per continuar treballant en aquesta línia.

Com assenyala Millán [et al.] (2003), en una societat envellida és necessari establir noves alternatives que tractin de satisfer les necessitats de les persones grans, alhora que incrementin la seva qualitat de vida percebuda. En aquest sentit, les TIC s'han convertit en una eina bàsica de la nostra societat, de la qual les persones grans, sens dubte, podran beneficiar-se. Per això, és necessari fomentar l'ús de les TIC en aquestes persones, posar els recursos necessaris per a això i conèixer les variables que puguin influir en l'ús d'aquestes per part d'aquest col·lectiu.

Una altra línia d'investigació a desenvolupar és la influència que l'ús de les TIC té realment en la qualitat de vida de les persones grans i fins a quin punt són eines efectives per intervenir en els problemes dels nostres grans, com l'aïllament i la solitud, entre altres. Com assenyala Zamarrón (2006), la utilització de les TIC millora la comunicació i la relació intergeneracional, facilita l'activitat i el benestar psicològic, fomenta la creativitat i l'exercici de la ment i facilita l'adaptació a les seves noves condicions de vida. D'acord amb Orte i March (2003), resulta evident que la utilització de les noves tecnologies és una condició necessària per poder dur a terme una integració real en la societat. Per tant, les TIC es perfilen com un element fonamental per garantir un envelliment saludable i la potenciació de l'ús d'aquestes entre el col·lectiu de persones grans ha de ser un objectiu a perseguir des de diferents fronts.

Els programes universitaris per a majors, a més de complir una funció educativa i d'extensió del coneixement, compleixen també una funció amb relació a la salut física i psicològica. Per tant, no poden ser aliens a aquestes noves necessitats i han d'integrar de manera preferent entre els seus objectius tot allò que es refereix a les noves tecnologies. D'acord amb Orte [et al.] (2004), aquest objectiu ha de plantejar-se en tres passos: primer, els alumnes han de conèixer el funcionament de les TIC; posteriorment, ha de donar-se'ls la possibilitat d'utilitzar aquestes tecnologies i, finalment, les han d'integrar com una característica més de la societat i, per tant, del programa educatiu.

Les TIC poden ajudar les persones d'edat avançada a gaudir d'una qualitat de vida més alta i d'una salut més bona i a viure de manera autònoma durant més temps. Estan sorgint solucions innovadores que contribueixen a contrarestar els problemes de memòria, visió, audició i mobilitat que són més freqüents amb l'edat. Les TIC també permeten a les persones grans seguir actives en el treball o en la seva comunitat. L'experiència i les competències que han acumulat constitueixen un gran actiu, especialment en la societat del coneixement (Comissió de les Comunitats Europees 2007).

5. Educació d'adults grans i qualitat de vida

La nostra vida passa per diferents etapes evolutives i, en totes, hi ha canvis significatius. Els adults grans viuen aquesta etapa plena de canvis que, generalment, se sol percebre com una època de canvis en negatiu: pèrdua de salut, de relacions socials, d'independència... Però cada vegada més aquesta visió dels adults grans està canviant, principalment per dos motius: un, perquè és evident que aquesta visió és una visió simplista i que no gaudeix d'una anàlisi en profunditat, ja que, quan ens aturam a analitzar-ho, veiem que la relació adult gran - pèrdua és un mite, perquè l'envelliment és un fet també biogràfic i individual, que normalment escapa a les anàlisis sobre la vellesa i les diferents maneres d'envellir; el segon motiu és que de cada vegada més els adults grans es fan «visibles», especialment els que es mantenen actius i participen a tots els àmbits de la vida en societat.

Així, l'envelliment humà no solament se centra en el pas dels anys, sinó que hi influeixen variables com:

- a) la salut, en estreta vinculació amb el benestar i la qualitat de vida.
- b) el treball o «quefer», entès com a projecció del fet de ser persona i una de les vies per les quals la vida adquireix sentit.
- c) el desenvolupament humà com un esdeveniment continu marcat per fases o etapes.

La multivariabilitat a l'hora de definir l'envelliment humà és també present quan definim qualitat de vida, tal i com assenyala Fernández-Ballesteros (1997), en afirmar que és un concepte amb variables biopsicosocials. Prova d'això són els nombrosos instruments d'avaluació de la qualitat de vida, els quals acaben valorant aspectes tan diversos com capacitat física, funció psicològica, estat d'ànim positiu, estat d'ànim negatiu, benestar psíquic o funcionament social (Fernández [et al.] 1997) o suport social, suport econòmic, salut mental, salut física, estat funcional (AVD i IAVD) (OARS 1996) o, per citar un tercer exemple, salut subjectiva, autonomia, activitat, satisfacció social, suport social, satisfacció amb la vida, nivell de renda, serveis socials, recursos culturals, qualitat de la llar (Fernández-Ballesteros [et al.] 1997).

Com es pot veure, el suport social és una variable que es repeteix quasi de manera constant als qüestionaris de qualitat de vida, però és aquesta una variable més per definir la qualitat de vida? O més bé és la qualitat de vida la que es relaciona directament amb el suport social? Bé podríem parlar durant diverses pàgines d'aquesta qüestió però, si ens centram en allò que ens ocupa en aquest article, podríem dir que estan íntimament relacionats, és a dir, que no podem parlar de qualitat de vida si no hi ha suport social (Moragas 1995; Fernández 1997; Goncalves 2001) i que no hi ha suport social sense que hi hagi un cert nivell de qualitat de vida. A més, completant la tríada, hi té un paper fonamental la participació social (IMSERO 1997; Díaz 2001).

És per aquesta raó que els programes universitaris per a majors es configuren com un element clau, ja que possibiliten l'accés de l'alumnat a diverses situacions: la participació social, la pertinença i integració social i les relacions socials, a més del significat —més o manco important depenent de les experiències prèvies i de les expectatives— que pugui tenir per a l'alumnat el fet de participar d'un projecte organitzat per la Universitat. Pot participar en un projecte socioeducatiu estructurat en el qual es tracten continguts actuals relatius a diversos àmbits de les ciències humanes i socials i en què també es creen experiències pioneres d'ensenyament-aprenentatge que els han permès aprendre estratègies comunicatives a partir de la seva pròpia experiència. Tot això permet accedir a determinades percepcions, vincles i situacions que poden repercutir positivament en la satisfacció a la seva vida.

Si analitzam els resultats del qüestionari sobre suport social que utilitzam per avaluar bona part d'aquestes qüestions comentades en l'alumnat del programa de la Universitat Oberta per a Majors, analitzant tant les relacions perdudes com les guanyades (així com les seves fonts), igual que el sentiment de soledat i la creença del manteniment de les relacions que actualment tenen, podem concloure que:

- Els alumnes de la UOM manifestaren que havien perdut poques relacions socials (46,88%) i que aquestes provenien de la feina i de la família, amb un 17,71% i un 15,63%, respectivament, tot i que són els grups d'amics els qui es configuren com a grup en què hi ha més relacions perdudes (21,88%). Entenem que els amics configuren una de les fonts més importants per als adults grans i que, tal vegada, aquestes pèrdues es produeixen de manera subtil, pel fet de no poder tenir tant de contacte amb ells (en comptes de veure's, es telefonen, etc.).
- Sobre les relacions guanyades, un 43,75% afirmava que n'havia guanyades bastants i un 42,71%, algunes. Del total de relacions guanyades, les fonts de suport social esmentades com a origen varen ser el grup d'amics (33,33%), associacions (33,33%) i ambdues (13,54%).² És important destacar en aquest moment que es va observar una relació significativa, per una $p \leq 0,007$, entre les relacions guanyades i el sentiment de soledat; així, les persones que més relacions guanyen són les que manco cops se senten soles.

² En alguns casos, els subjectes inclouen a «altres» la UOM. Aquesta opció ha estat comptabilitzada com «d'alguna associació»; allò que no queda clar és la consideració dels companys de classe: com a relacions noves al seu grup d'amics o com a relacions noves d'alguna associació o club. Podem pensar que si han fet un grup i es veuen fora de les classes, l'hauran considerat com una nova relació del grup d'amics, mentre que si solament es veuen a les hores de classe, el consideren «d'alguna associació o club», fet que pot ocórrer, especialment, a segon o tercer curs.

	Relacions noves	Relacions perdudes
De la feina	5,21%	15,63%
De la família	1,04%	17,71%
Del grup d'amics	33,33%	21,88%
D'alguna associació	33,33%	4,17%
De la família i dels amics	2,08%	7,29%
Dels amics i d'alguna associació	13,54%	2,08%
Altres combinacions	11,47%	31,24%
TOTAL	100,00%	100,00%

Font: elaboració pròpia

- Tot i que no hi hagi una relació significativa, ja que en les diferents variables no s'hi va trobar, cal dir que tant l'edat com l'estat civil o la forma de convivència realitzen un efecte «esmorteïdor» del sentiment de soledat. Així, el fet de no superar l'edat de setanta anys, estar casat o viure amb algú fan que se sentin menys vegades sols que les persones que no estan en la seva situació. Les persones que se sentien sovint soles tenien més de setanta anys (15,38%), eren fadrines, vídues, separades o divorciades (15%) i vivien soles (21,43%). Una dada interessant va ser l'evolució de l'augment del percentatge de persones que no se sentien quasi mai soles, segons el curs que cursaven en el moment en què es va fer el qüestionari; així, d'un 40,48% a primer, es passà a un 67,86% a tercer.
- En termes generals, varen ser un 47,92% els alumnes que creien sovint que mantindrien les relacions que tenien en aquell moment. El perfil de la persona que més creia que mantindria les relacions socials era el d'un alumne de tercer curs (60,71%), home (52,94%), de setanta a setanta-nou anys (61,54%), casat (52,17%), nascut a Espanya (58,62%), que vivia amb els fills o amb altres persones que no són la parella (56,82%), que no havia perdut relacions (66,67%) i n'havia guanyades bastants (54,76%).

Amb les dades aportades, podem afirmar que els alumnes analitzats gaudien (en tots els sentits) d'unes bones relacions socials. Al llarg del programa manifestaren haver guanyat relacions socials i això està relacionat, de manera significativa, amb la soledat. Podem pensar, doncs, que el fet que siguin les persones de més edat que cursen el Diploma Sènior les que més sovint creien que mantindrien les relacions es deu al fet que aquestes relacions les han fet de manera voluntària (no com les de la família o la feina), són relativament recents i la creença ve recolzada pel fet que tenen una associació d'alumnes i exalumnes de què poden disposar en acabar els estudis.

Per últim, ens agradaria esmentar tres conseqüències que els PUM han tingut sobre els alumnes; aquestes són extreptes de les opinions dels alumnes, que han manifestat

en diferents llocs i moments, tant a congressos i simposis sobre PUM en els quals han intervingut activament, com en articles i/o opinions manifestades a diverses publicacions especialitzades en aquest tema (Vives, Macías i Orte; 2004):

1. **Augment de l'autoestima i visió més positiva de l'autoconcepte:** aquest concepte va lligat al fet que als adults grans els agrada dir que «van a la Universitat», se senten orgullosos de ser universitaris, a més, els ajuda a omplir buits que poden existir en les persones que han dut una vida molt activa i que en jubilar-se necessiten seguir actius, o en les que se senten atabalades a casa per les obligacions familiars que han tingut (i encara poden tenir) durant tota la vida. A més, haver d'anar a un lloc públic els obliga a tenir cura de la seva imatge, a «arreglar-se», etc. Això es complementa en algunes universitats amb la inclusió d'assignatures relacionades amb la salut i la qualitat de vida, per tal de fer-los més conscients i competents en aquesta qüestió.
2. **Augment i enfortiment de la xarxa social:** tot i que ja ha quedat prou clar en les línies anteriors, volem incidir en aquest apartat en l'increment en la intensitat de determinades relacions ja creades: no hem d'oblidar que alguns alumnes ja es matriculen amb algun amic, veí, familiar, etc. No hem d'oblidar tampoc la qüestió que poden coincidir amb algun fill o nét que cursa estudis universitaris; aquest fet pot ajudar a enfortir les relacions amb ells. És important també el canvi de vincle i de relació que pot produir-se entre les persones que s'asseuen el primer dia devora ells i que, al cap d'un determinat temps, poden passar a ser companys, posteriorment amics o, tal i com ha passat en alguna ocasió, a enfortir tant aquests vincles que s'iniciïn relacions sentimentals.
3. **Enriquiment personal i cultural:** els adults grans són conscients de l'enriquiment que suposa compartir el temps d'aprenentatge amb persones que han viscut experiències totalment diferents de les seves. L'heterogeneïtat a les aules suposa per a ells un moment privilegiat també per aprendre uns dels altres i compartir coneixements amb els companys.

Per finalitzar, i també com a conclusió, hem d'assenyalar que l'educació és un valor de present i de futur molt important que té àmplies repercussions en la millora de la qualitat de vida i el benestar percebut, en aquest cas, en l'alumnat de la UOM. Aquest tipus de programes educatius obren una porta molt ampla a través de la qual l'alumnat realitza el seu propi projecte, la majoria de les vegades en companyia d'altres alumnes i companys que, si bé no sempre són de la seva generació, sí que són de la seva promoció.

És lògic que aquest alumnat conegui i utilitzi les noves tecnologies perquè li són necessàries per dur a terme funcions i tasques que són habituals en els processos d'ensenyament i aprenentatge que es duen a terme. També ho són per comunicar-se, tant amb els companys com amb els professors o la família.

El seu món relacional, com hem comentat, s'ha ampliat de manera molt important, les noves tecnologies formen part també d'aquest fet.

La qualitat de vida és un concepte molt concret, inclou diferents aspectes necessaris per viure una vida digna. El suport social és un element que forma part d'aquesta i que té un rol molt important en el món relacional del qual forma part aquest alumnat. Si les noves tecnologies es correlacionen positivament amb l'educació, l'efecte del suport social també ho fa amb l'educació, especialment l'educació universitària en els adults grans, i això, consegüentment, afecta directament la qualitat de vida. Podem afirmar que la gent gran universitària augmenta significativament el nombre de relacions de la seva xarxa social i que aquestes es van convertint, generalment, en fonts diverses de suport emocional, material i informacional, bona part del qual ajudarà l'alumnat a aconseguir altres objectius i, en tot cas, crearà i/o reforçarà la percepció que aquest suport és present i, si fos necessari, podria utilitzar-se.

6. Referències bibliogràfiques

BALLESTER, L. (2006). «Modernització social i canvi educatiu a les Illes Balears. El nivell educatiu augmenta». A: MARCH, M. X. (dir.). *Anuari de l'educació de les Illes Balears 2006*. Pollença: Fundació Guillem Cifre de Colònia.

CARONE, G.; COSTELO, D. (2006). «¿Llega Europa a la tercera edad?». *Revista Finanzas & Desarrollo*, setembre, 28-31.

COMISSIÓ DE LES COMUNITATS EUROPEES (2007). *Envejecer mejor en la sociedad de la información Una iniciativa i2010. Plan de acción sobre tecnologías de la información y la comunicación y envejecimiento*. Brussel·les: Comissió de les comunitats europees.

DÍAZ CONDE, M. P. (2001). *La participación social como estrategia de afrontamiento en la jubilación. Una aproximación desde el modelo transaccional de estrés*. Granada: Universitat de Granada.

FERNÁNDEZ, C. [et al.] (2008). «Uso de las tecnologías de la información y la comunicación entre el alumnado de la Univeristat Oberta per a Majors de les Illes Balears». A: PALMERO, M. C. *Formación universitaria de personas mayores y promoción de la autonomía personal. Políticas socioeducativas, metodologías e innovaciones*. Burgos: Universitat de Burgos.

FERNÁNDEZ-BALLESTEROS, R.; ZAMARRÓN, M. D.; MACIÀ, A. (1997). *Calidad de vida en la vejez en los distintos contextos. Documentos técnicos*. Madrid: IMSERSO.

FERNÁNDEZ CASTILLO, A. (1997). *Apoyo social y calidad de vida en personas mayores*. Granada: Universitat de Granada.

FERNÁNDEZ LÓPEZ, J. A.; HERNÁNDEZ-MEJÍA, R. (trad.) (1997). *Perfil de la calidad de vida en enfermos crónicos (PECVEC)*. Oviedo: Servei de Publicacions de la Universitat d'Oviedo. Traducció al castellà de: SIEGRIST, J.; BOER, M.; JUNGE, A. *Profil der Lebensqualität Chronischkranken*.

GIMENO, M. (2007). *España 2007. Informe anual sobre el desarrollo de la sociedad de la información en España*. Madrid: Fundació Orange.

GONCALVES, L. D. (2001). *Calidad de vida de las personas mayores*. Extremadura: Universitat d'Extremadura.

GRAU, G.; EIROA, P.; CAYUELA, A. (1996). *Versión española del OARS Multidimensional Functional Assessment Questionnaire: adaptación transcultural y medida de validez*. *Atención Primaria*, 17, 486-95.

IMSERSO (1997). *Participación social de las personas mayores*. Madrid: IMSERSO.

IMSERSO (2004). *Las Personas Mayores en España. Informe 2004 (Tom I)*. Madrid: Ministeri de Treball i Afers Socials.

IMSERSO (2006). *Las Personas Mayores en España. Informe 2006 (Tom I)*. Madrid: Ministeri de Treball i Afers Socials.

MARCH, M. X. (2008). «La formación universitaria de personas mayores y la promoción de la autonomía personal en la Unión Europea». A: PALMERO, M. C. *Formación universitaria de personas mayores y promoción de la autonomía personal. Políticas socioeducativas, metodologías e innovaciones*. Burgos: Universitat de Burgos.

MAS, C. [et al.] (2008). «Estudio piloto sobre motivación y aprendizaje en alumnos de primer curso de un programa universitario para mayores». *Póster presentado en V Congreso Internacional de Psicología y Educación*, celebrat a Oviedo el mes d'abril.

MAS, C.; MEDINAS, M. (2007). «Motivaciones para el estudio en universitarios». *Anales de Psicología*, 23(1), 17-24.

MILLÁN, J. [et al.] (2003). «Los mayores y las nuevas tecnologías de la comunicación». *Revista Multidisciplinar de Gerontología*, 13 (1), 37-42.

MORAGAS MORAGAS, R. (1995). *Gerontología social. Envejecimiento y calidad de vida*. Barcelona: Herder.

OCDE (2008). *Panorama de la educación. Indicadores de la OCDE 2008. Informe Español*. A: <<http://www.institutodeevaluacion.mec.es/>>.

OMS (1994.) *Quality of life assessment: International Perspectives*. Berlín: Springer-Verlag.

ORTE, C.; MARCH, M. X. (2003). «La aplicación de las nuevas tecnologías en los Programas Universitarios para Mayores en la Universitat de les Illes Balears». *Actas del IX Congreso Calidad, Equidad y Educación*. San Sebastià: CITE.

ORTE, C.; MARCH, M. X. (2006). «La intervención socioeducativa, los programas universitarios para mayores y la calidad de vida: la construcción de una gerontología educativa». A: ORTE, C. (coord.). *El aprendizaje a lo largo de toda la vida. Los programas universitarios de mayores*. Madrid: Dykinson.

ORTE, C.; MARCH, M. X.; VIVES, M. (2007). «Social support, quality of life and University Programmes for Seniors». *Educational Gerontology*, 33(11), 995-1013.

ORTE, C.; VIVES, M. (2006). «Apoyo social, calidad de vida y programas universitarios de mayores». *El aprendizaje a lo largo de toda la vida. Los programas universitarios de mayores*. Madrid: Dykinson.

ORTE, C.; VIVES, M.; MACÍAS, L. (2004). «La Universitat Oberta per a Majors: un programa pioner i innovador». A: MARCH, M. X. (dir.). *Anuari de l'educació de les Illes Balears 2004*. Pollença: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

PAVÓN, F. (2000a). «Internet para mayores». *Comunicación y Pedagogía*, 165, 62-69.

PAVÓN, F. (2000b). «Educación de Adultos y de Personas Mayores con Nuevas Tecnologías». A: MARCHENA, E.; ALCALDE, C. (coord.). *La perspectiva de la educación en el siglo que empieza. Actas del IX Congreso INFAD 2000 Infancia y Adolescencia Vol. I*. Cadis: Servei de Publicacions de la Universitat de Cadis.

PAVÓN, F.; CASTELLANOS, A. (2000). «El Aprendizaje de los Mayores y las Nuevas Tecnologías». A: VALENZUELA, E.; ALCALÁ, E. (ed.). *El aprendizaje de las personas mayores ante los retos del nuevo milenio*. Madrid: Dykinson.

SANCHO, C. [et al.] (2002). «Análisis de la motivación para el estudio en adultos mayores». *Revista electrónica de motivación y emoción*, 5(10). Disponible a: <<http://reme.uji.es>> (deseembre 2007).

SERRANO, A.; MARTÍNEZ, E. (2003). *La brecha digital: Mitos y realidades*. Mèxic: Editorial UABC.

UNESCO (1997). *La educación de las personas adultas. La declaración de Hamburgo. La agenda para el futuro*. V Conferència internacional d'educació de les persones adultes. Hamburg: UNESCO.

VIVES, M.; MACÍAS, L.; ORTE, C. (2004). «El apoyo social de los alumnos de la Universitat Oberta per a Majors». A: ORTE, C. (coord.) *Los programas universitarios para mayores en la construcción del espacio europeo de enseñanza superior*. Palma: UIB.

VIVES, M.; ORTE, C. (2005). «Avaluació del efectes del suport social als alumnes de la Universitat Oberta per a Majors». A: MARCH, M. X. (dir.). *Anuari de l'educació de les Illes Balears 2005*. Pollença: Fundació Guillem Cifre de Colonya.

ZAMARRÓN, M. D. (2006). «La comunicación, un factor esencial para la tercera edad». Ponència realitzada a la Jornada «Los mayores en la sociedad de la información y el conocimiento», celebrada a Madrid el mes de novembre.

Autors

CARMEN ORTE SOCIAS

Santander (Cantàbria). Llicenciada en Psicologia i doctora en Ciències de l'Educació. Catedràtica d'universitat de Pedagogia de la Inadaptació Social del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques de la UIB. Està especialitzada en temes d'inadaptació social, en els quals desenvolupa la seva tasca docent i d'investigació des de l'any 1987. Ha dirigit i dirigeix projectes de R+D i altres projectes de tipus educativosocial sobre els quals ha realitzat diverses publicacions a nivell nacional i internacional. En aquest moment és investigadora principal en diverses investigacions competitives sobre la prevenció del consum de drogues i l'educació per a la competència familiar, del Ministeri d'Educació i Ciència, el Ministeri de Sanitat i Consum i la Direcció General de R+D+I del Govern de les Illes Balears. És consellera del Consell Econòmic i Social de les Illes Balears. És la directora de la Universitat Oberta per a Majors de la UIB i de l'Oficina per a Programes Universitaris de la UOM. És la directora de la Càtedra de Gerontologia Educativa i Social de la UIB.

LIBERTO MACÍAS GONZÁLEZ

Palma 1975. Llicenciat en Pedagogia per la Universitat de les Illes Balears. Tècnic especialista de la Universitat Oberta per a Majors (UOM) des del curs acadèmic 2007-2008. Membre de l'equip de coordinació de la UOM durant els cursos acadèmics 2001-2002 i 2002-2003.

MARGALIDA VIVES BARCELÓ

Palma 1978. Llicenciada en Psicopedagogia i diplomada en Magisteri Educació Primària per la Universitat de les Illes Balears. Professora associada del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Realitza el projecte d'investigació sobre l'«Anàlisi del suport social de la gent gran. El cas de la UOM».

